

ОЗОДЛИКДАН МАҲРУМ ЭТИЛГАН ШАХСЛАР БИЛАН МЕДИАЦИЯ (ЯРАШТИРИШ) ҚИЛИШ

А.А. Шамансуров

ю.ф.н., доцент

Турон ФА академиги,

Чирчиқ Давлат педагогика университети доценти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7342720>

Аннотация: мақолада озодликдан маҳрум этилганлар билан воситачилик (ярашиш) зарурлиги муҳокама қилинади. Мақолада Шарқий Европа мамлакатларида воситачилик амалиётидаги халқаро меъёрлар ва тажриба таҳлил қилинади. Ўзбекистон Республикаси пенитенциар тизимида озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган шахслар билан воситачилик жорий этиш бўйича таклифлар киритилмоқда.

Таянч тушунчалар: озодликдан маҳрум қилиш, воситачилик, ярашув, жазони ижро этиш муассасаси, mediator, пенитенциар тизим, муассаса раҳбари.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы о необходимости медиации (примирения) с осужденными к лишению свободы. Анализируются международные нормы и опыт применения на практике медиации в странах Восточной Европы. Вносятся предложения по внедрению медиации с осужденными к лишению свободы в учреждениях пенитенциарной системы Республики Узбекистан.

Ключевые слова: осужденный к лишению свободы, медиация, примирение, учреждение по исполнению наказаний, медиатор, пенитенциарная система, начальник учреждения.

Annotment: the article discusses the need for mediation (reconciliation) with those sentenced to prison. The article analyzes international norms and experience in intermediary practice in Eastern European countries. Proposals are being made to introduce mediation with persons sentenced to imprisonment in the penitentiary system of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: imprisonment, mediation, reconciliation, Penitentiary institution, mediator, penitentiary system, head of the institution.

Медиация (яраштириш) жазо муассасаларида жазони ўтаётган одамлар билан қўлланиладиган мамлакатларда бу "воситачиликнинг хавфсиз шакли" ҳисобланади. Тавсия Европа Кенгаши Вазирлар қўмитаси 99, 15 сентябр куни қабул қилинган, 1999, воситачилик муҳимлигини таъкидлайди, жиноятчилар орасида жавобгарлик ҳиссини мустаҳкамлаш, жамият ўз қайта

ижтимоийлаштириш ва интеграция ҳисса мумкин. Ушбу тавсиянинг умумий қоидаларида " жиноят ишларида воситачилик жиноят процессининг барча босқичларида очик бўлиши керак." Мутахассисларнинг фикрича, бу йўналишдаги энг муваффақиятли ишлар Шарқий Европа мамлакатларида амалга оширилмоқда.

Ушбу мамлакатлар шароитида, маҳкумларнинг ката қисми иш тополмаса ва рецидивизм ҳодисаси кенг тарқалган бўлса, озодликдан маҳрум қилиш жойлари тўлиб тошган бўлса, бундай қарорлар оқилона кўринади.

Польша Пениатристикасининг 2-Конгрессининг тавсиялари ахлоқ тузатиш муассасаларида медиацияни жорий этиш бўйича таклифлар сифатида қабул қилинди. "Озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазонинг муқобиллари" тавсияномасининг 2-бандида "озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ижро этиш чоғида жабрланувчи ва маҳкум ўртасидаги медиациядан фойдаланиш"тавсия этилади. Масалан, хорижий экспертларнинг фикрига кўра, жиноий муассасаларда медиация тартиб-қоидаларини жорий этиш мақсадлари қуйидагилардан иборат: жиноятчи ва жабрланувчи ўртасида жамоатчилик билан алоқаларга ижобий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган битим тузилишини таъминлаш; жазони ижро этиш муассасаларга (ЖИЭМ) қайтиш сонини камайтириш орқали жиноятчиликнинг олдини олиш; маҳкумнинг оиласида эркинликда ҳаётга қайтишига ёрдам берадиган тўғри муносабатларни тиклаш; воситачилик жараёнининг барча иштирокчиларининг ҳуқуқий ва ахлоқий тарбиясини амалга ошириш; тикловчи адолатни жорий этиш натижасида адолат ва жамият учун имтиёзлар бериш. Бундан ташқари, медиация процедурасига маҳкумларга зўравонлик билан низони ҳал қилмасдан усул ўргатиш йўли билан таъсир кўрсатишнинг алоҳида дастури (режаси) ҳам киритилиши мумкин.

Озодликдан маҳрум қилиш жойларида жазони ўтаётган маҳкумлар билан медиация қилиш шартли равишда озод қилиш, афв этиш тўғрисидаги илтимоснома учун асос бўлиши мумкин, шунингдек маҳкумларнинг ҳуқуқий ҳолати ўзгаришига олиб келиши мумкин (колония-турар-жойга кўчириш, жазони енгилроғи билан алмаштириш ва бошқалар.), маҳбусни эркинликда ҳаётга мослаштиришга кўмаклашиш (медиация туфайли, маҳбусларнинг оилавий низоларини ҳал қилиш), ўз хатти-ҳаракатлари учун жавобгарлик туйғусининг пайдо бўлиши ва ҳаракатига таъсир қилиш, уларга жиноят натижасида жабр кўрган одамларни бошқа кўришга имкон бериш, ва улар жиноятчининг қамокқа ҳукм қилинишининг бевосита сабаби бўлганлиги учун уларни ёмон кўришни тўхтатинг. Ўз навбатида, жабрланувчи бир вақтнинг ўзида нафақат кечирим берадиган қулайликни ҳис қилиши, балки жиноятчининг кўрқувидан ва айниқса жиноятчини озод қилиш истикболи билан боғлиқ кўрқувлардан халос бўлиши мумкин.

Хукм чиқарилгандан кейин медиация хукм чиқарилган ҳар қандай ҳолатда ҳам ўтказилиши мумкин. Шу билан бирга, медиация Шарқий Европа мамлакатларида мафия ва уюшган жиноятчилик, шунингдек қурбонлари болалар бўлган оила аъзоларига қарши оғир жиноятлар билан боғлиқ ҳолларда қўлланилмайди. Бундан ташқари, медиация шахсинг жуда чуқур бузилишларида гумон қилинган одамларни қамраб олмаслиги керак. Афтидан, бизнинг шароитимизда медиация қўлланилмайдиган бундай ҳолатлар рўйхати кенгайтирилган бўлар эди. Ушбу рўйхатга ўта хавфли рецидивистлар томонидан содир этилган жиноятлар, умрбод қамоқ жазосига хукм қилинганлар ва умрбод қамоқ жазоси авф этиш йўли билан озодликдан маҳрум қилиш билан алмаштирилганлар, шунингдек ўта оғир жиноятлар учун жазо ўтаганлар киради.

Жабрланувчи ёки ҳуқуқбузар ишни медиация учун мурожаат қилиши мумкин: жазони ижро этиш муассасасининг раҳбари; жазони ижро этиш муассасаларининг хизмати (қисми) раҳбари (ЖИЭМ), суд, жабрланувчи ёки маҳкумнинг кейинги қариндошлари.

Медиация ҳақидаги тақдимномалар медиация марказларига юборилади, уларнинг рўйхати ЖИЭМ раҳбарлари ва апелляция судларида рўйхатдан ўтган ўқитилган медиациаторлар томонидан қабул қилинади.

Медиаторнинг хатти-ҳаракатлари тартиби қизиқ: у медиацияни қўллаш учун ички ишлар бошқармаси бошлиғи томонидан тақдим этиладиган иш материаллари билан танишади; медиацияга розилигини билдиришлари учун томонларга мурожаат қилади. Кейин ЖИЭМ раҳбарига (ёки раҳбар томонидан тайинланган бошқа ходимга) медиация тарафларининг розилигини олиш тўғрисида хабар беради. Ҳар бир партия билан алоҳида-алоҳида дастлабки суҳбатлар ўтказади. Ҳолисона равишда, ўз қарорларини қабул қилмасдан, медиация пайтида суҳбатларнинг боришини назорат қилади ва уларни бошқаради, шунда ҳар бир томон ўзларининг барча далилларини тўлиқ тақдим этиш имкониятига эга бўлади. Агар тегишли шартлар мавжуд бўлса, у кейинги учрашувни тайинлайди.

Қўмита томонидан Сенат девонида ўқитилган медиациаторлар медиациянинг вазифалари медиацияда ихтиёрий иштирок этиш, холислик ва бетарафлик, махфийлик ва воситачининг тарафлар томонидан тасдиқланиши тамойилларига риоя қилган ҳолда ҳалол ва виждонан бажарилиши тўғрисида қасамёд қиладилар. Қабул қилинган мажбуриятларни бажариш шартлари ва муддатларини белгилайдиган томонлар томонидан тузилган шартнома ёзма равишда тузилиши, тарафлар ва медиатор томонидан имзоланиши ва Жиноят қидирув бўлими бошлиғига топширилиши ва маҳкумнинг ишида сақланиши керак. Жиноят қидирув бўлими бошлиғи маҳкумга шартнома тузишдан келиб

чиқадиган мажбуриятларни бажариш имкониятини беради, агар улар мумкин бўлса ва озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўташ қоидаларини бузмаса. Медиатор тузилган шартнома ва жабрланувчига нисбатан мажбуриятларнинг бажарилишини назорат қилади, бу ҳақда Жиноят қидирув бўлими бошлиғини хабардор қилади. Бошлиқ жазони ижро этиш судига маҳкум ва жабрланувчи ўртасида тузилган битим тўғрисида хабар беради ва унинг бажарилиши тўғрисида хабар беради.

Медиация натижаси жазони ўташ тўғрисида қарор қабул қилиш ва айниқса маҳкумнинг ҳуқуқий мақомини ўзгартириш учун муҳим бўлиши мумкин: шартли равишда озод қилиш, жазони юмшоқроқ билан алмаштириш ва бошқалар. Ушбу ҳолатлар бўйича якуний қарор пенитенциар суд томонидан қабул қилинади.¹ 2001дан бери яраштириш институти ҳуқуқни муҳофаза қилиш ва суд амалиётида жорий этилган ва самарали фаолият кўрсатмоқда. Ушбу институтнинг самарадорлиги, унинг ўзбек халқининг раҳм-шафқат ва кечиримлилик каби кўп асрлик анъаналарига мувофиқлиги унинг изчил кенгайтилишига асос бўлди.²

Давлатимиз раҳбари ташаббуси билан республикада жиноят ва жазони ижро этиш сиёсатини инсонпарварлаштириш ва эркинлаштириш бўйича ишлар амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегиясига мувофиқ, суд тизимининг ҳақиқий мустақиллигини ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини мустаҳкамлашга қаратилган қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш бўйича тизимли чоратadbирлар амалга оширилмоқда. Кўринадикки, бундай шароитда республикаимиз жазони ижро этиш муассасаларида жиноий жазога ҳукм этилганлар билан медиация (яраштириш) қилиш ва биринчи навбатда озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазолар тажрибасидан фойдаланиш мумкин. Бизнинг фикримизча, жазони ижро этиш муассасаларида жазони ўтаётган маҳкумлар билан медиациядан фойдаланиш жазони самарали ижро этишга, жиноятлар содир этилишининг олдини олиш, маҳкумларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга ёрдам беради, бу биргаликда жазо тизимини ислоҳ қилишни тезлаштириши мумкин. Халқаро стандартларга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси. Етакчи хорижий мамлакатларнинг пенитенциар муассасаларида қонунчилиқни, қамокда сақлаш, меҳнатдан фойдаланиш шароитларини ўрганиш, озод қилишга тайёргарлик асосида қуйидаги таклиф ва тавсиялар; 300 дан 500 кишигача бўлган тўлдириш чегараси бўлган жазоларни ижро этиш муассасаларини (ЖИЭМ) яратиш; иш ва ухлаш жойлари учун квоталарни амалга ошириш ва ЖИЭМ; маҳкумларни ЖИЭМ ва давлат корхоналари ўртасида касбий тайёргарликни ташкил этиш

тўғрисида шартномалар тузиш орқали улар озод қилинганидан кейин яшайдиган минтақада меҳнат бозорида талаб қилинадиган касблар билан таъминлаш; ЖИЭМ даги шароит ва режимни қамоқдаги ҳаёт ва озодликдаги ҳаёт ўртасидаги фарқнинг минимал даражасига камайтириш; қамоқ шаклида ҳукм чиқаришда пенитенциар судьялар институтини, адолатли жазо тайинлаш учун яратиш; ЖИЭМ фаолиятида маҳкумлар билан индивидуал тарбиявий ишларда махсус дастурларни тайёрлаш, мутахассисликни эгаллаш, гиёҳвандлик ва бошқа гиёҳвандликдан халос бўлиш, озодликка тайёргарлик кўриш ва бошқалар;

республика учун катта буюртмалар берадиган "жазоларни ижро этиш бўйича саноат Давлат муассасалари" Давлат корпорациясини яратиш;

маҳкумлар учун халқаро минимал стандартлар талабларига мувофиқ маҳкумлар учун шарт-шароитлар яратиш бўйича давлат билан шартнома тузадиган, шунингдек маҳкумларни етарли миқдорда иш билан таъминлайдиган хусусий ЖИЭМ (тажриба сифатида) яратиш;

ҳозирги ЖИЭМга алтернатива сифатида хусусий ЖИЭМнинг яратилиши ЖИЭМни халқаро стандартларга мувофиқ самарали ислоҳ қилишга ёрдам беради; жазони ижро этиш тизимини (ЖИТ) ислоҳ қилиш механизминини ишлаб чиқиш-колониялардан замонавийлаштирилган Ғарб услубидаги қамоқхоналарга ўтиш.

Тадқиқотнинг аҳамияти шундан иборатки, шакллантирилган хулосалар, таклифлар ва тавсиялар жазони ижро этиш тизимини либераллаштириш ва модернизация қилиш бўйича тегишли қонун лойиҳаларини тайёрлашда; жазони ижро этиш, маҳкумларни даволаш муаммолари бўйича илмий тадқиқотларда ва шунингдек мақсадга йўналтирилиши мумкин қамоқдан озод этилганларни озод қилиш ва ижтимоий мослашишга тайёргарлик кўриш учун ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари, судлар, жазони ижро этиш муассасалари фаолиятидаги амалиётни такомиллаштириш. Олинган тадқиқот натижалари жазони ижро этиш муассасаларида маҳкумлар сонини камайтиришга ёрдам беради, бу эса харажатларни сезиларли даражада камайтиришга моддий ва молиявий ресурсларни тежашга олиб келади; умумий ва рецидив жиноятларни камайтириш; фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш; жазони ижро этиш назарияси ва амалиётини модернизация қилиш халқаро стандартларга мувофиқ.

Кўриниб турибдики, бундай шароитда жиноий жазога, биринчи навбатда озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазога ҳукм қилинганлар билан медиация қилиш тажрибаси республикаимиз пенитенциар муассасаларида яхши қўлланилиши мумкин³.

Адабиётлар:

- 1.Шамансуров А.А. Пенитенциар тизимни модернизациялаш. – Т.: Хукукий муаммоларни урганиш Маркази. 2021.-192б.
- 2.Концепция дальнейшего углубления демократических реформ и формирования гражданского общества в стране. –Т.: «Узбекистан», 2010.-С.20.
- 3.Шамансуров.А.А Пенитенциарные системы. LAP LAMBERT Academic Publishing Deutschland, 2016. – 165с.

